

Anni Reuter

Vastakertomuksia: Inkerinsuomalaisten muistitieto pak- kosiirroista Siperiaan toisen maailmansodan aikana

ABSTRAKTI / ABSTRACT

*Arviolta 30 000 inkerinsuomalaista pakkosiiirrettiin vuonna 1942 Leningradin saartore-
kaasta eri puolille Siperiaa. Artikkelini tavoite on tutkia inkerinsuomalaisen muistitietoa
omasta ja ryhmänsä pakkosiiirrosta Leningradin piirityksestä toisen maailmansodan aikana.
Kysyn, millaisia olivat muistitiedon kertomukset pakkosiiirrosta. Aineistonani käytän kah-
denkymmenen vuosina 1941 ja 1942 piirityksestä karkotetun inkerinsuomalaisen henkilö-
historiallista haastattelua. Analysoin kertomuksia vastakertomuksen käsitteen avulla. Esi-
tän ensiksi, että pakkosiiirrettyjen inkerinsuomalaisten kertomukset pakkosiiirrosta olivat tyy-
pillisesti vastakertomuksia neuvostovallalle, joka leimasi suomalaiset vihollisiksi ja toteutti
epäinhimillisellä tavalla kansallisuuteen perustuvat pakkosiiirrot kaukaisiin erikoissiirtoloi-
hin alkeellisiin oloihin. Karkotetut kärsivät syrjinnästä, nälästä, sairauksista, pakkotyöstä
ja surkeista elinoloista kuolleisuuden ollessa korkea. Toiseksi esitän, että inkerinsuomalaisten
muistitieto sisälsi myös myönteisiä kertomuksia Siperiassa eletystä ajasta vastoin inkerinsuo-
malaisten hallitsevaa kärsimyskertomusta tai tutkijoiden luomaa kuvaa siitä. Paikallisten
ihmisten apu ja paikoin parempi ruokatilanne pelastivat monen hengen. Muistitieto nosti esille
neuvostoaarjen kokenemisen monissa karkotuspaikoissa 1940- ja 1950-lukujen kuluessa,
mutta samalla haastateltavat kuvasivat totalitaristisen neuvostojärjestelmän edelleen ongelmal-
liseksi.*

Inkerinsuomalaiset, karkotus, toinen maailmansota, Neuvostoliitto, Siperia,
muistitieto, vastakertomus

Anni Reuter, Helsingin yliopisto ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, anni.reuter@helsinki.fi

Johdanto

”Koko kansan veivät nelkymment toisee vuuven. Myö oltii vihollisii kaik, ko oltii suomalaisii ni kaik suomalaiset veivät.”

Näin kertoi Siperiaan vuonna 1942 pakkosiirretty inkerinsuomalainen mies.¹ Massakarkotus Leningradin saartorenkasta Inkeristä ajoittui kevääseen 1942, jolloin arviolta 28 000 inkerinsuomalaista pakkosiirrettiin Siperiaan.² Pakkosiirto Siperiaan Leningradin piirityksestä oli vain yksi inkerinsuomalaisten massasiirroista, mutta se erosi 1930-luvun karkotuksista siten, että luokkatausta ei vaikuttanut karkotusmotiveihin vaan kaikki kansallisuudeltaan suomalaiset pakkosiirrettiin. Myös monia muita kansallisuuksia kuin suomalaisia karkotettiin Neuvostoliiton sisällä Stalinin aikana.³

Artikkelini tavoite on tutkia inkerinsuomalaisten muistitietoa pakkosiirrosta Leningradin piirityksestä Siperiaan toisen maailmansodan aikana. Kysyn, millaisia olivat muistitiedon kertomukset, kokemukset ja tulkinnat pakkosiirrosta. Aineistona käytän 20 pakkosiirretyn inkerinsuomalaisen henkilöhistoriallista haastattelua 1990-luvulta. Tutkimus on tärkeä, sillä inkerinsuomalaisten karkotushistoria Neuvostoliitossa on ”yhä perusteellisesti tutkimatta ja kirjoittamatta”, kuten historioitsija Toivo Flink toteaa.⁴

Sovellan tutkimuksessani kokemukseskeistä narratiivista analyysia, joka huomioi kulttuurisen, sosiaalisen ja historiallisen ympäristön ja pureutuu hallitseviin ja vastakertomuksiin.⁵ Yksilön tai vähemmistön kertomukset voivat joko myötäillä kulttuurin hallitsevaa kertomusta tai toimia vastarintana hallitseville kertomuksille. Tällöin niitä voi kutsua *vastakertomuksiksi*, ”joita ihmiset kertovat ja elävät, jotka tarjoavat vastarintaa, joko suoraan tai peitellysti kulttuurissa hallitsevalle kertomukselle”.⁶ Vastakertomuksen käsite tuo yhteiskunnallisen vallankäytön ja ihmisten vastarinnan mukaan narratiiviseen analyysiin.⁷ Inkerinsuomalaisten pakkosiirrettyjen kohdalla hallitsevat kertomukset viittaavat inkerinsuomalaisten tai neuvostovallan (venäläisten tai Venäjän valtion) hallitseviin kertomuksiin.

Inkerinsuomalaisten toisen maailmansodan pakkosiirtojen historia on edelleen pitkälti suullista muistitietoa. Muistinvaraisen suullisen historian perinnettä vaalittiin vuosikymmeniä piilossa luotettujen inkerinsuomalaisten kesken, sillä terrori ja karkotukset kuuluivat yli 50-vuoden ajan kiellettyihin puheaiheisiin Neuvostoliitossa. Niistä puhuminen saattoi johtaa rangaistukseen, jopa hengenvaaraan, minkä takia uhrin olivat pakotettuja hiljaisuuteen kodin ulkopuolella ja saattoivat piilottaa inkerinsuomalaisuutensa ja menneisyytensä terrorin uhrina jopa omalta perheeltään.⁸

Neuvostoliitossa maan sisäiset massakarkotukset koskivat monia etnisiä ja sosiaalisia ryhmiä. Karkotettuja kutsuttiin virallisesti ”erikoissiirtolaisiksi”, ja heidät karkotettiin lapsineen syrjäisiin ja alkeellisiin erikoissiirtoloihin hallinnollisin päätöksin ilman tuomiota. Jo karkea vertailu osoittaa, että joukkokarkotukset koskivat inkerinsuomalaisia useammin kuin neuvostokansalaisia keskimäärin 1940-luvulla. Kaikki inkerinsuomalaiset luokiteltiin erikoissiirtolaisiksi vuonna 1944.⁹ Vastaavasti arviolta 2,3 miljoonaa neuvostokansalaista oli rekisteröitynä erikoissiirtolaisiksi vuonna 1945. Tämä kuitenkin tarkoitti vain yhtä prosenttia koko väestöstä.¹⁰

Kotimaastaan Inkeristä karkotuksen lisäksi inkerinsuomalaisilta vietiin kulttuuriset, koulutukselliset ja hallinnolliset instituutiot. Heiltä evättiin pääsy tiettyihin kaupunkeihin, alueille ja armeijaan.¹¹ Irina Takala tulkitsi vähemmistöjen karkotukset raja-alueilta osaksi rajanvalvonnan tehostamista ja joukkosorttoa, joilla väestö alistettiin Stalinin vallalle.¹² Leonid Gildi katsoi pakkosiirrot osaksi suomalaisten salattua kansanmurhaa. Hänen mukaansa neuvostojohdon asenteet kiristyivät suomalaisvihamielisiksi erityisesti talvisodan aikana. Kielteistä suhtautumista ruokki perätön paljastus inkerinsuomalaisten neuvostovastaisesta salaliitosta.¹³ Sisäasiainkansankomissariaatti NKVD¹⁴ määritteli suomalaiset valtiolle vaarallisiksi

kansallisuutensa perusteella vuonna 1941. Samana vuonna 3 000 suomalaista ja saksalaista pakkosiirrettiin ennen Saksan hyökkäystä.¹⁵

Suomalaisuuteen perustuva massakarkotus alkoi maaliskuussa 1942 Leningradin saartorenkasta. Toisen maailmansodan rintamalinja jakoi Inkerin kahtia. Saksa eteni Neuvostoliittoon aina Leningradin esikaupunkialueille ja Nevan rannoille asti. Suomen armeija eteni toisesta suunnasta ja ylitti vanhan rajan Pohjois-Inkerin Valkeasaassa. Raja-joen, Suomen-lahden, Nevajoen ja Laatokan välissä asuvat inkerinsuomalaiset jäivät Leningradin piiritykseen. Piiritykseen jääneet lähes 30 000 inkerinsuomalaista siirrettiin NKVD:n salaisella operaatiolla Siperiaan. Pakkosiirron tavoite ei ollut suomalaisväestön pelastaminen vaan Leningradin alueen tyhjentäminen suomalaisista.¹⁶ Kaksi kolmesta inkerinsuomalaisesta evakuoitiin Saksan miehittämästä Inkeristä Suomeen. Heistä valtaosa (55 000 henkeä) palasi. He joutuivat Inkeriin paluun lupauksista huolimatta siirretyksi keski-Venäjälle.¹⁷

Neuvostojohto pakkosiirsi Leningradin piiritykseen jääneet inkerinsuomalaiset alun perin suunniteltua karummille ja kaukaisemmille alueille. Inkerinsuomalaiset kuljetettiin eri puolille Siperiaa, Jakutian ja Krasnojarskin alueille aina Jäämeren rannikolle asti ja Itä-Siperian syrjäisiin erikoissiirtoloihin. Vuosina 1942 ja 1943 Inkeristä etsittiin karkotuksilta säästyneet suomalaiset ja pakkosiirrettiin. Vuonna 1944 NKVD luokitteli *kaikki* inkerinsuomalaiset erikoissiirtolaisiksi ja velvoitti heidät ilmoittautumaan kuukausittain alueen valvontaosastolla. Vuonna 1946 inkerinsuomalaisten asema muuttui hallinnollisesti pakkosiirretyiksi ja seuraavana vuonna Stalinin allekirjoituksella elinikäisesti karkotetuiksi.¹⁸

Aiempi tutkimus on korostanut kärsimyshistorian tärkeyttä osana inkerinsuomalaisten ja muidenkin venäjänsuomalaisten identiteettiä. Inkerinsuomalaisten suullisia elämänhistorioita on kutsuttu ”kärsimyskertomuksiksi”, sillä niiden keskeinen teema on ryhmän kokemat vainot.¹⁹ Ne ovat karkotusten, vangitsemisten, maatilojen kollektivisoinnin, pelon, nälän ja elämän tyhjistä aloittamisen leimaamia. Inkerinsuomalaisten muisteluissa subjekti oli usein *me* ja heidän kertomuksensa sisältävät paljon kollektiivisen muistin aineksia.²⁰

Inkerinsuomalaiset olivat suurin suomalaisryhmä Neuvostoliitossa. He ovat Ruotsin vallan aikana 1600-luvulla Suomesta Inkeriin muuttaneiden suomalaisten jälkeläisiä. Myös myöhemmin muuttaneet integroituivat inkeriläiseen maalaiseen elämäntapaan. Inkerinsuomalaiset olivat suomenkielisiä, asuivat maaseudulla, olivat pääasiassa evankelisluterilaisia ja heidän lukutaitonsa oli tavallista korkeampi. Inkeri sijoitui Pietarin kaupungin ympärille ja oli etnisesti ja uskonnollisesti monikulttuurinen alue, jossa asui venäläisen valtaväestön lisäksi eri vähemmistöjä. Pietarissa työskentelevät suomalaiset ja Suomesta muuttaneet punapakolaiset muodostivat omat ryhmänsä.²¹ Suomalaisia ei Neuvostoliitossa yleensä eroteltu toisistaan ja passeihin kansallisuudeksi merkittiin suomalainen, mutta tutkimuksissa ja asiakirjoissa viitataan paikoin nimenomaan inkerinsuomalaisiin.²²

Neuvostoliitossa eli vuonna 1939 arviolta 145 000 suomalaista, mutta luku romahti vuoteen 1959 tultaessa 93 000 henkeen.²³ Venäjä rehabilitoi venäjänsuomalaiset vainottuna kansana vuonna 1993.²⁴ Nyky-Venäjän historianpolitiikka kuitenkin jatkaa Neuvostoliiton perinnettä ja korostaa toisen maailmansodan sankarimyyttä ja vihollisten nujertamista ja karkottamista. Neuvostoliiton kansalaisiinsa kohdistama terrori on suurelta osin käsittelemättä. Julkista keskustelua on rajoitettu ja lainsäädäntö kieltää valtion näkökulmasta väärät historiantulkinnat toisesta maailmansodasta vanginnan uhalla.²⁵

Esitän tässä artikkelissa ensinnäkin, että inkerinsuomalaisten kärsimyksentäyteinen kertomus pakkosiirrosta Inkeristä oli vastakertomus²⁶ neuvostovallan pakkosiirroille ja suomalaisten leimaamiselle viholliseksi. Lisäksi esitän, että monet kertomukset karkotusajasta eivät sovi inkerinsuomalaisten hallitsemaan kertomukseen tai aiempien tutkimusten luomaan kuvaan inkerinsuomalaisten pakkosiirrosta pelkäämään kärsimyskertomuksena²⁷.

Muistitieto pakkosiirrosta tutkimusaineistona

Aineistoni on suullista *muistitietoa* eli ”omakohtaisiin tai yhteisöllisiin kokemuksiin perustuvaa historiallista tietoa siitä, mitä ihmiset uskovat, käsittävät ja tulkitsevat menneisyydessä tapahtuneen”.²⁸ Muistitiedon avulla tutkin karkotuksen kokemusta karkotettujen näkökulmasta. Muistitieto on erityistä tietoa, joka ei aina kerro mitä tapahtui vaan mitä ihmiset ajattelevat ja uskovat tapahtuneen, ja mitä tapahtumat merkitsivät.²⁹ Muistitiedon luotettavuus kasvaa, mikäli haastateltu kertoo omasta kokemuksestaan ja tutkittavasta kysymyksestä on useita yhtäpitäviä muistitietoja.³⁰ Muistitietotutkimus käynnistyi alistettujen ja vähemmistöryhmien tutkimuksesta, jotka oli sivuutettu historiankirjoituksesta.³¹ Muistitieto on inkerinsuomalaisten karkotushistorian kannalta erityisen tärkeää, sillä karkotettujen kirjeitä tai henkilökohtaisia aineistoja ei näytä juuri säilyneen Stalinin terrorin huippuvuoden 1938 jälkeiseltä karkotusajalta.³²

Valitsin analysoimani haastattelut siten, että niissä kuvattiin itse koettua pakkosiirtoa Leningradin piirityksestä vuosina 1941 ja 1942. Haastattelut tehtiin Inkerissä, Venäjällä ja Virossa vuosina 1990–1997 Perestroikan (1987–1991), Neuvostoliiton hajoamista (1991) edeltävänä ja seuranneena aikana. Kuten haastateltu sanoi: ”Nyt o vapaus ni suap huastaa mitä tahot.”³³ 1990-luku oli otollista aikaa haastatteluille, sillä Stalinin ajan terrorista keskusteltiin lehdistössä, keskusteluilmapiiri oli vapautunut ja aikuisena karkotettuja oli edelleen elossa. Haastattelut toteutti Itä-Suomen, entisen Joensuun yliopiston kielitieteilijöiden hanke, joka tutki inkerinsuomen tilannetta keräämällä elämänhistorioita. Haastateltavat puhuivat inkerinsuomen murteita, joihin sekoittui venäjää, viroa ja suomen yleiskieltä sekä neuvostotermistöä.³⁴

Pakkosiirto oli sukupuolittunut, pääasiassa naisten, lasten ja vanhusten jakama kokemus miesten vangitsemisten sekä armeijaan ja työarmeijaan joutumisen takia.³⁵ Tämä näkyi myös 20 henkilön haastatteluaineistossani, joka koostui 16 inkerinsuomalaisen naisen ja 4 miehen haastatteluista. Haastatellut miehet olivat karkotusajankohtana lapsia tai nuoria, kun taas naiset pääosin jo aikuisia.³⁶ Haastateltavat olivat massakarkotusvuonna 1942 keskimäärin 22-vuotiaita ja haastatteluajankohtana keskimäärin 74-vuotiaita. Poistin tutkimuseettisistä syistä haastateltavien nimet, syntymäpaikan, tarkan iän ja syntymävuoden. Suurin osa haastatteluista karkotettiin vuonna 1942, mutta kaksi kertoi karkotusajankohdaksi edellisvuoden.³⁷

James Wertch pitää hyödyllisenä erotella toisistaan erityiset historialliset kertomukset, jotka järjestyvät tiettyjen päivämäärien, paikkojen ja tekojen ympärille ja toisaalta kollektiiviselle muistille tyypilliset yleiset rakenteelliset kertomusmallit, jotka tuottavat lukuisia kertomuksia, joissa on sama perusjuoni.³⁸ Kollektiiviset muistot ovat ryhmän – kuten etnisen vähemmistön – jakamia, aktiivisesti muisteltuja ja ryhmän identiteetin kannalta olennaisia representaatioita menneisyydestä.³⁹ Ryhmän kollektiivinen muisti usein yksinkertaistaa menneisyyttä ja välittyy kulttuuristen työkalujen, erityisesti kertomusmuotojen avulla, jotka opitaan jo lapsuuden ja nuoruuden sosiokulttuurisessa ympäristössä. Wertch esittää, että venäläisten kollektiiviselle muistille tyypillisessä kertomusmallissa alkuperäinen rauha häiriintyy vihollisten hyökättyä maan sisä- tai ulkopuolelta, mikä aiheuttaa tuhoa ja kärsimystä. Venäläiset kuitenkin voittavat sankarillisuutensa ansiosta ja onnistuvat karkottamaan vihollisen. Kertomusmallin vaikutus näkyy Neuvostoliiton ja Venäjän virallisessa historiassa sekä venäläisten historiankuvassa toisesta maailmansodasta.⁴⁰

Kärsimyshistoria karkotuksista ja terrorista on puolestaan inkerinsuomalaisten hallitseva kertomus, kollektiiviselle muistille tyypillinen kertomusmalli, jolle myös suomalaiset tutkijat ovat olleet vastaanottavia.⁴¹ Oletin kuulevani kärsimyskertomuksia karkotuksesta, mutta muistitieto oli moniäänistä eivätkä kertojat aina myötäilleet inkerinsuomalaisten hallitsevaa kertomusta. Tämä artikkeli saikin alkunsa kahdesta havainnosta. Ensinnäkin panin merkille, että lapsuus ja nuoruus Siperian karkotuksessa saattoi

olla onnellinen.⁴² Toiseksi inkerinsuomalaisten kertomuksissa oli paljon vastapuhetta ja tottelemattomia toimijoita suhteessa neuvostovaltaan.⁴³

Analyysini jakautuu kahteen osaan. Tarkastelen ensinnäkin pakkosiirrettyjen inkerinsuomalaisten kertomuksia pakkosiirrosta vastakertomuksina⁴⁴ neuvostovaltaa vastaan. Toiseksi tutkin inkerinsuomalaisten hallitsevan kertomuksen tai tutkijoiden siitä luoman kuvan murtumia eli kertomuksia, joissa karkotusaikaa ei nähty ainoastaan kärsimyksenä.

Vastakertomukset toisen maailmansodan karkotuksista

Tarkastelen tässä luvussa inkerinsuomalaisten vastakertomuksia neuvostovalle ja sen toteuttamille inkerinsuomalaisten pakkosiirroille Leningradin saartorenkasta. Tarkastelunäkökulma määrittää sen onko inkerinsuomalaisten kuvaama karkotushistoria vastakertomus hallitsevalle kertomukselle. Samalla kun kertomukset olivat vastakertomuksia neuvostovalle, myötäilivät ne inkerinsuomalaisten hallitsevaa kertomusta pakkosiirrosta. Inkerinsuomalaiset kertojat eivät olleet unohtaneet kokemiaan pakkosiirtoja haastattelujen ajankohtana 1990-luvulla, vaikka ne olivat tapahtuneet noin puoli vuosisataa aiemmin 1940-luvulla. Pakkosiirron vaiheet, elämä karkotuspaikoissa sekä yritys palata Inkeriin leimasivat merkittävällä tavalla kerrontaa.

Vastakertomuksissa neuvostovalle tuotiin esille evakuoinnin pakollisuus suomalaisille. Jotkut nostivat esille rajaseudun ja inkeriläiskylien puhdistamisen suomalaisista.⁴⁵ Jo vuonna 1941 inkerinsuomalaisia pakkosiirrettiin Suomen vastaiselta rajalta ja Leningradista, kuten muutamat haastateltavat toivat esille. Vuoden 1941 karkotusoperaatio kuitenkin keskeytyi rintaman läheisyyden ja ankarien pommitusten takia, ja karkotettujen inkerinsuomalaisten lukumäärä jäi pieneksi.⁴⁶

47

Pakkoevakkomatkan kuvaus sisälsi usein kokemuksen vangitsemisesta. Jotkut ajettiin aseilla uhaten kylästä, sotilaat vartioivat heitä matkalla aseita ja ihmiset lukittiin ulkopuolelta sisälle junavaunuun. Yleensä lähtöön valmistautumiseen annettiin vuorokausi aikaa, joskus vain muutama minuutti sotilaan uhatessa vieressä aseella.⁴⁷ Matkan määränpäästä ei kerrottu etukäteen ja junamatka kesti tyypillisesti noin kuukauden, joillakin lähes kaksi kuukautta. Matkalla ruokaa ei annettu joskus useaan vuorokauteen, tosin osalla ruuasta ei ollut puutetta. Wc:nä toimi ämpäri, reikä lattiassa ja joskus asemilla pääsi tarpeille junan vierelle. Vaunut olivat ahtaita, sillä niissä oli yli 40 ihmistä, jopa lähemmäs 50 ihmistä tavaroineen, vaikka säädetty yläraja oli 40 henkilöä. Talvipakkasilla vaunut olivat usein kylmiä. Pesulle matkan aikana ei pääsyt. Ainoastaan perillä jotkut vietettiin sekasaunaan sotilaiden vartioissa.⁴⁸

Moni nimitti junavaunuja härkävaunuiksi, sillä ne oli suunniteltu eläinten ja tavaroiden kuljetukseen eikä ihmisten, joskin niihin oli rakennettu makuulaverit ja tuotu kamiinat. Vatsa- ja kulkutaudit, kuten puna- ja lavantauti, levisivät ahtaissa ja epähygieenisissä oloissa ja uhkasivat nälänhädän heikentämien ihmisten henkeä. Terveystenhoitoa ei ollut, sairaita ei päästetty sairaalaan eikä paikallisia auttamaan.⁴⁹ Junamatkalla kuolleisuus oli korkea, esimerkiksi eräs haastateltu kertoi, että junassa kuoli 129 hengestä 30 henkeä, kun kolmeen päivään ihmisille ei jaettu ruokaa.⁵⁰ Toinen kertoi, että junan 180 ihmisestä vain 59 henkeä selvisi perille, koska valtaosa kuoli matkalla sairauteen, ilmeisesti punatautiin.⁵¹ Leonid Gildi arvioi kolmasosan ihmisistä kuolleen karkotusmatkalla.⁵² Karkotetut ihmiset kokivat härkävaunut, ruumisvaunut ja joukkohaudat ihmisarvoaan loukkaavina.⁵³ Pakkosiirron aikana 30-vuotias inkerinsuomalainen nainen kertoi:

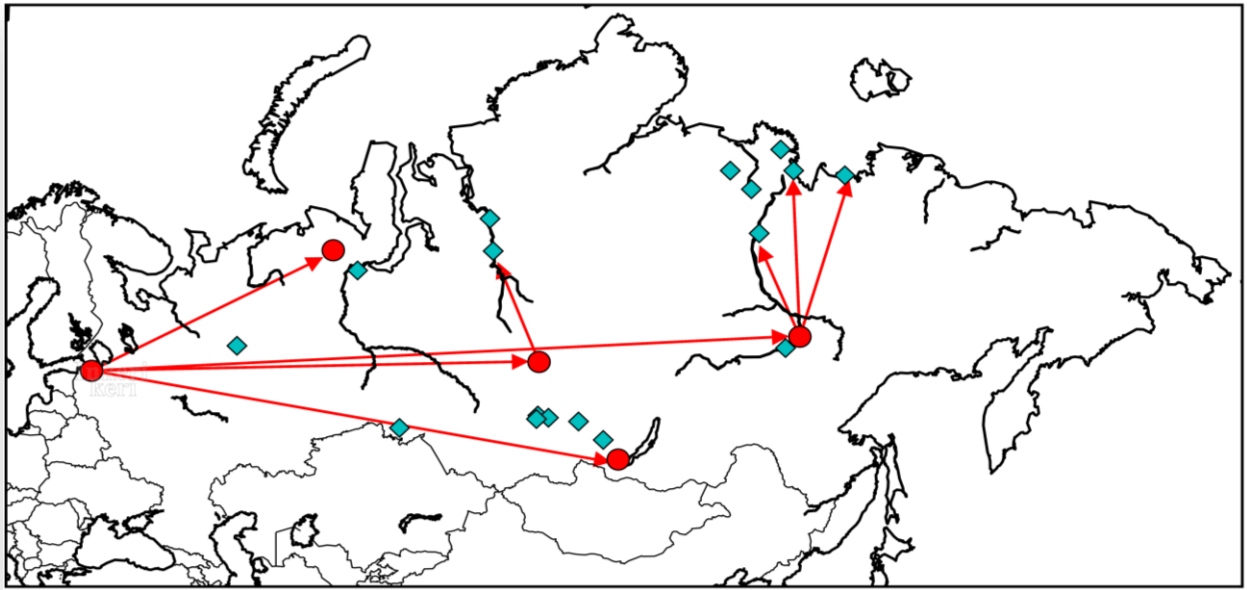
Meitä veivät härkävaunuissa Siperiaan toista kuuta. 53 vaunua oli ihmisiä täynnä, härkävaunuja kaikki. 54. vaunu oli ruumisvaunu, kun joka yö kuoli siellä ja veivät ruumisvaunuun aina yön aikana,

jotta myö ei oltais mittää nähty. Pyssyn kanssa olivat sotilaat ja yöksi pantiin vakonat lukeoon. Päiväksi avattiin auki ja laskiit ihmiset vähän hengittämään, kuka oli seisaallaan, kuka pitkällään, ko kaik kehnoi jo. Sotilas kävel pyssyn kans ja huus 'po vagonam!'. Se kaiku korviis viel monta vuotta. Sit tuas läbetti. Miul lapset oli heikot jo koton saartorengaassa nin ne kuolivat, tuli verine vatsatauti. A mie ko olin ijänkaiken nälkää nähnyt ni mie jäi elloo, ei ollut surmaks. Ja lapset viskattiin niin ko koiram penikat sinne vaunuu eikä niitä hautajo huoli etsii ikinnää.⁵⁴

Pakkosiirrosta ja sodasta kertoessaan useat haastateltavat kuvailivat pakkoevakkomatkan koettelemuksia ja traumatisoivia tapahtumia, kuten näkemiään voimallisia näkyjä, puhetta tai huutoja sekä koettua nälkää, sairauksia ja läheisten kuolemia, pommituksia ja kaltoinkohtelua viranomaisen taholta. Monet haastateltavat kertoivat omasta, läheistensä ja inkerinsuomalaisten pakkosiirroista ja kuolemista todistuksen hengessä mainiten tarkkoja yksityiskohtia, kuten päivämääriä (karkotuspäivä, saapumispäivä, kuolinpäivät), ruokamääriä, karkotuspaikkoja ja puhesiteerauksia. Näitä kertomuksia voi nimittää historiallisiksi vastakertomuksiksi, jotka järjestyvät tiettyjen päivien, paikkojen ja tapahtumien ympärille.⁵⁵ Muutama haastateltu sanoi kokeneensa niin raskaita asioita, ettei halunnut muistella niitä tarkemmin.⁵⁶

Kertomusten traumaattisimmat kokemukset liittyivät läheisten ihmisten kuolemiseen karkotusmatkalla, Leningradin piirityksessä tai pian saapumisen jälkeen pakkosiirtoalueella nälkään, sairauksiin tai huonoihin elinoloihin. Moni kertojista kertoi usean perheenjäsenensä kuolemasta eikä ollut harvinaista, että 3–6 ihmistä kuoli samasta perheestä, jolloin kertojan omat vanhemmat ja sisaret tai lapset ja aviopuoliso saattoivat menehtyä lyhyessä ajassa.⁵⁷ Vastakertomuksellisuus tuli esille kuvauksissa heitteillejätöstä tai syrjinnästä valtiovallan taholta⁵⁸, mikä johti äärimmillään läheisten ihmisten kuolemaan. Edellä lainatun naisen aviomies ja viisi lasta kuolivat vuonna 1942 juuri ennen pakkosiirtoa ja junamatkan aikana, kun valtio takavarikoi lehmän, sotilaat varastivat perunat eivätkä he saaneet edes niukkaa ruokanormia.⁵⁹

Inkerinsuomalaisia kuljettiin jäätyneen Laatokan yli, Leningradin huoltoreittiä *Elämäntietä* pitkin, rekoissa, autoissa ja busseissa. Toisella rannalla ruokailun ja mahdollisen yöpymisen jälkeen matka jatkui junalla eri puolille Siperiaa, Krasnojarskin ja Irkutskin aluepiireihin. Jotkut jätettiin pienille paikkakunnille lähelle junarataa, mutta valtaosalla pakkosiirto jatkui laivoilla Krasnojarskin aluepiirin ja Jakutian pohjoisosiin aina Jäämeren rannoille asti. Pakkosiirtoalue oli valtava ja etäisyydet pitkiä. Haastateltujen mukaan myös ainakin Komin metsätyömaalle ja Omskin kautta Ob-joen varrelle Nenetsiaan karkotettiin joukko inkerinsuomalaisia.⁶⁰ Pakkosiirtolaiset vietiin syrjäisiin ja tyyppillisesti pienikokoisiin erikoissiirtoloihin, erämaahan metsän keskelle, Siperian jokien varsille ja Jäämeren rannikolle, jonne kalastamaan lähetettiin erityisesti nuoria ja naimattomia.⁶¹

Toisen maailmansodan aikana karkotettujen inkerinsuomalaisten pakkosiirtoalueita. Kartta: Anni Reuter⁶²

Viranomaiset hoitivat karkotuspaikkojen perusrakenteiden rakentamisen heikosti, asunnoista ja teistä lähtien, muista palveluista puhumattakaan.⁶³ Osalle ei järjestetty asumista etukäteen vaan he joutuivat rakentamaan asumuksensa itse ja asumaan primitiivisissä, hengenvaarallisissa oloissa, huonoissa vaatteissa ja kengissä, heikkokuntoisina pitkään jatkuneen nälänhädän ja matkan jäljiltä. Muun muassa Jakutissa inkerinsuomalaiset asutettiin veneenhylyyn ja he rakensivat jakuuttien opastuksella majoja ja jurtia, joissa oli jäätä ikkunat, maalattia ja osittain maan alle rakennettuina raskas ilma. Ahdas ja alkeellinen asuminen aiheuttivat monien sairastumisen ja kuoleman.⁶⁴ Krasnojarskin seudulla inkerinsuomalaiset asuivat entisissä vankiparakeissa piikkilanka-aitauksessa.⁶⁵ Eräs haastateltu asui Siperiassa lähes kymmenen vuotta perheineen maakuopassa, jonne majoitti muitakin, sillä alueen komendantti ei ollut kiinnostunut parantamaan suomalaisten asuinoloja.⁶⁶ Monet asuivat ahtaissa parakeissa, jolloin moni perhe saattoi joutua asumaan samassa huoneessa.⁶⁷ Heitteillejätön ja pakkotyön, köyhyyden ja nälän kuvaukset kuuluivat kertomuksiin elämisestä karkotuksessa:

Se ol vaikee siellä ellää, oltiin alastommii ja nälkäsii. Mitä myö otettii keral vaatteitakii ni kaik pit vaunus vaihtaa leipäpalast. Säkest äiti ompel miul takin. Ihan säkest! Traktori, kun kynsi keväällä ni myö juostiin peräst ja etsittiin jäätyneitä perunoita, niinko varikset lennettii... Ihmiset ollii nälkäsii, väsyneitä, repaleissaan ja työtä tehbä pit uamust varbain ilta myöhään.⁶⁸

Työ karkotuspaikoissa oli yleensä fyysisesti raskasta, se harvoin vastasi aiempaa työkokemusta eikä sitä saanut itse valita. Tyypillinen työ oli kalastusta, metsätyötä, maanviljelystä kolhoosissa tai rakentamista.⁶⁹ Edellä lainaamani haastateltu, lapsena pakkosiirretty nainen kertoi, kuinka vartija herätti hänet ja 9-vuotiaan sisaren neljältä aamulla palkattomaan maatyöhön aidan ympäröimässä karkotuspaikassa, jossa vetojuhtina käytettiin härkiä ja ihmisiä.⁷⁰ Kertomukset sisälsivät paikoin pakkotyön kuvailua. Esi-

merkiksi erään kertojan mukaan hänet ajettiin työhön koirien avulla.⁷¹ Eräs haastateltu työskenteli ”kemiallisessa metsässä” keräämässä pihkaa, jonka kerrottiin menevän sotatarpeisiin, eikä karkotettuja inkerinsuomalaisia päästetty parakista ulos työajan ulkopuolella.⁷²

Karkotusalueet sijaitsivat usein kaukana asutuksesta, tietömien taipaleiden takana. Ne olivat osa NKVD:n hallinnoimaa Gulagia, johon myös vankileirit kuuluivat, eikä sota-aikana niiden ruokahuolto ollut etusijalla nälänhädän vaivaamassa maassa.⁷³ Talvi ja meren jäätyminen aiheuttivat nälänhädän esimerkiksi Jakutiassa, ja vaikka ruokaa osalla riittikin, niin kylmyys, keripukki sekä muut sairaudet tappoivat monia.⁷⁴ Joskus työnormin perusteella jaettiin niukka ruoka-annos ainoastaan työmääräyksen suorittaneille. Heikkoon työprikaatiin joutuminen tai työkyvyttömyys heikensivätkin selviytymismahdollisuuksia. Monet inkerinsuomalaiset kuolivat sodan aikaisessa, mutta myös sodan jälkeisessä nälänhädässä vuosina 1946 ja 1947.⁷⁵ Käytännössä monet selvisivät hengissä syömällä ruokanormiin kuuluvan leipäpalan ja laihan keiton lisäksi marjoja sekä ruohosipulia muistuttavaa karhunlaukkaa. Monet kärsivät nälästä ja sairauksista ja saattoivat esim. maata sairaina ja aliravittuina parakissa pitkään ilman asianmukaista hoitoa.⁷⁶

Jotkut haastateltavat korostivat inkerinsuomalaisten ahkeruutta, työmoraalia ja rehellisyyttä karkotuksessakin.⁷⁷ Työ oli kovaa, mutta moni yritti selviytyä siitä kunnialla: ”Myö tehti kovast töitä siel!”⁷⁸ Protestanttinen ja talonpoikainen etiikka säilyttivät työn arvostusta pakosta huolimatta. Toisaalta jotkut hakeutuivat karkotusjärjestelmän ulkopuolelle, vaikka komendantille olisi pitänyt ilmoittautua. Esimerkiksi lapsena karkotettu tyttö pakeni äitinsä kehotuksesta raskasta kalastustyötä ja työskenteli sen sijaan lapsia hoitamassa, pesulassa ja kasvitarhassa ja asui paikallisilla Jakutiassa.⁷⁹

Pakkosiirretyillä ei ollut vuosiin oikeutta vaihtaa heille määrättyä asuinpaikkaa. Osassa karkotuspaikoista takavarikoitiin passit pakojen estämiseksi.⁸⁰ Joskus passiin lisättiin kansanvihollisen leima. ”Meijät vietiin kansanvihollisena. Meillä ol’ se *statja*, pykälä pantu passiin”, karkotusajankohtana 30-vuotias nainen kuvasi ja kertoi saaneensa ”puhtaan” passin vasta Karjalassa Stalinin kuolinvuonna 1953.⁸¹

Vuonna 1942 pakkosiirretty inkerinsuomalainen perhe Jakutiassa. Kuva: Nikolai Kokkosen arkisto. Kuva: SKS:n arkisto, KLA 2020:22:1.

*Olosuhteet olivat Siperiassa usein ankarat. Koiravaljakko ja lapsia Jakutiassa.
Kuva: Heistosen-suvun kokoelma. Kuva: SKS:n arkisto, KLA2019:11:407.*

Suomalaiset leimattiin pahantekijöiksi ja kansanvihollisiksi joskus passiin merkityllä pykälällä, joskus valtaapitävien puheissa: ”Vastaanottamassa meitä oli outo jakuutti ja venäläinen, joka sanoi, että ’tässä on teidän kotimaanne, tähän alkakaa rakentaa, te tulette elämään täällä ikuisesti’. Me ollaan viety sinne niinko pahantekijät. Sanoi: ’enempää ette näe Leningraati ko sika näkköö omat korvansa.’” Kertoja ei jäänyt karkotusalueelle ikuisesti vaan palasi Leningradiin kymmenen vuoden kuluttua, vaikka sika ei edelleen nähnyt korviaan.⁸² Huumorin taakse kätkeytyi vastarintaa. Haastateltujen mukaan inkerinsuomalaiset karkotettiin ja leimattiin kansanvihollisiksi nimenomaan siksi, että he olivat suomalaisia.⁸³ Neuvostovalta ja sen hallitseva kertomus alistivat, hiljensivät ja marginalisoivat inkerinsuomalaisia, mutta vastakertomukset mahdollistivat kieltäytymisen pakotetuista vihollisidentiteeteistä.

Passien vieminen ei estänyt osaa pakkosiirretyistä karkaamasta, vaikka passitta oli vaikea saada työtä ja asuinpaikkaa.⁸⁴ Esimerkiksi Krasnojarskin seudun metsätyöleirissä oli niin köyhää, että kaikki inkeriläisnaiset karkasivat, kerjäsivät matkalla ja etsivät kolhooseista työtä.⁸⁵ Haastattelujen perusteella inkerinsuomalaiset karkasivat nälän takia Krasnojarskin seudun, Komin ja Irkutskin metsätyöstä. Esimerkiksi 30-vuotias nainen pakeni kuolemaisillaan, nälkiintyneenä ja sairaana, pienten lastensa kanssa ilman kunnon kenkiä, varusteita ja vaatteita, mutta he joutuivat työkyvyttöminä asumaan vuosia syrjäkylän sikalassa heikoissa oloissa. Joskus puoliset pakenivat toistensa luokse. Monet inkerinsuomalaiset pakenivat ja muuttivat luvatta⁸⁶ mikä osoittaa heidän toimijuutensa totalitaristisissa oloissa.

Moni kertoi vastakertomuksia karkotusten oikeutukselle ja propagandistiselle kuvalle neuvostoyhteiskunnan hyvinvoinnista, palveluista, onnellisuudesta ja tasa-arvosta. Inkerinsuomalaiset kritisoivat hallitsevan neuvostoideologian teemoja, jotka ilmaistiin muun muassa propagandassa ja joiden taustalta voi erottaa marxismin, yhden 1900-luvun hallitsevista kertomuksista ja utopioista.⁸⁷ Kertojat kuvasivat

väestönsiirtoja pyrkimyksenä kansanryhmien hävitykseen eikä suinkaan hyvinvointiin: ”Se oli hävityksen aika. Sillon tahdotti kansat kaik hävittää sekasi.”⁸⁸ Osa näki Stalinin ajan aikakautena, jolloin etnisiä ryhmiä hävitettiin karkottamalla heitä alkuperäisiltä asuinseuduiltaan eri puolille maata sen monietnisiin karkotuspaikkoihin.⁸⁹ Jotkut näkivät neuvostovallan tai itse Stalinin syyllisiksi, mutta pitivät muita pakkosiirrettyjä ja paikallisia ihmisiä syyttöminä.⁹⁰ Tutkimuksenkin mukaan neuvostojohto ja Stalin toivoivat kansojen sulautuvan karkotuspaikoissa yhdeksi neuvostokansaksi, jolloin neuvostokansojen kirjo vähenisi.⁹¹

Inkerinsuomalaisten syrjintä neuvostoyhteiskunnassa verrattuna venäläisiin oli vastakertomusten vahva teema: ”Sit tuli käsky, kun sota loppuu, saatte mennä omal maalle. Venäläiset lasetaan, a meitä ei laseta.”⁹² Suomalaisten syrjintä näkyi suomalaisten pakkosiirrosta Leningradin alueelta, mutta myös venäläisten aikaisempaan paluuna Siperiasta sodan jälkeen ja suomalaisiin kohdistuneissa asumisrajoituksissa. Eräs haastateltu kuvasi, että suomalaiset saivat luvan lähteä karkotusalueelta vuonna 1947 venäläisten jälkeen, mutta saksalaiset joutuivat vielä jäämään.⁹³

Inkerinsuomalaisten karkotusajan loppumisesta liikkuu erilaisia tietoja ja mahdollisia huhuja, eikä asiaa ole tutkittu kunnolla. Neuvostoviranomaisten määräykset olivat myös varsin sekavia ja monimutkaisia. Stalinin käsky ikuisesta karkotuksesta oli pakkosiirretyille itselleen salainen eivätkä kaikki viranomaisetkaan olleet siitä välttämättä tietoisia. Inkerinsuomalaisten karkotusajan kesto vaihteli suuresti haastateltujen mukaan. Joillekin karkotetuille komendantit kertoivat pakkosiirron olevan ikuinen, kun taas eräille viranomaiset sanoivat evakkomatkan kestävän muutamia kuukausia.⁹⁴ Osa kertoi inkerinsuomalaisille määrätyn karkotusajan olleen viisi vuotta ja loppuneen siis vuonna 1947, kun taas toiset kertoivat sen olleen kymmenen vuotta.⁹⁵ Joidenkin aiempaan vapautumiseen saattoi vaikuttaa se, että vuonna 1946 suomalaisilta poistettiin ensimmäisenä karkotettuna etnisenä ryhmänä pakollinen rekisteröityminen Jakutian, Krasnojarskin ja Irkutskin alueilla. Suomalaisten pakkosiirrettyjen status vaihdettiin alueiden asukkaiksi, joskaan heille ei myönnetty muutto-oikeutta. Valvonta rekisteröitymisen loppuessa joka tapauksessa vähentyi, mikä näyttää edistäneen muuttamista erityisesti, kun jotkut komendantit myönsivät lupia poismuuttoon.⁹⁶ 1930-luvulla karkotettujen kulakkien karkotusaika jatkui sitä vastoin vuoteen 1954 ja saattoi pitkittyä siis neljännesvuosisataan.⁹⁷

Jotkut lähtivät pakkosiirtoalueelta sodan loputtua jo vuosina 1945 ja 1946 ja saivat asettua hetkelisesti Inkeriin, jonne suuntautui ketjumuuttoa, kun sinne asettuneet houkuttelivat toisia kirjeitse saapumaan luokseen. Inkeriin palanneet karkotettiin kuitenkin vuonna 1947 muualle, eivätkä inkerinsuomalaiset saaneet vuosiin alueelle asumislupaa.⁹⁸ Inkerin sijaan inkerinsuomalaisia houkuteltiin vuonna 1948 muuttamaan töihin Karjalaan, jonne muutti 22 000 inkerinsuomalaista vuoden 1949 loppuun mennessä.⁹⁹ Lähtö karkotusalueelta oli lopulta oma päätös, sillä viranomaiset eivät maksaneet matkakuluja tai järjestäneet matkaa. Karkotusalueelta lähdön ajankohta vaihteli suuresti ja jotkut jäivät pysyvästi Siperiaan. Joka tapauksessa moni pakkosiirretty inkerinsuomalainen lähti karkotuspaikasta ennen Stalinin kuoleman jälkeistä vuotta 1954, jolloin hänen allekirjoittamansa elinikäinen karkotus virallisesti loppui.¹⁰⁰

Kertomuksissa nousi toistuvasti esille, ettei kotiinpaluu Inkeriin toteutunut tai toteutui toivottua myöhemmin. Inkeri pysyi inkerinsuomalaisille suljettuna alueena, jonne pystyi palaamaan virallisesti vasta Stalinin kuoleman (1953) jälkeen.¹⁰¹ Kun paluu kotimaahan ei ollut pitkään mahdollista niin moni kiinnittyi perhe- ja työsitein uuteen asuinpaikkaansa Karjalassa, Virossa tai muualla. Jotkut palasivat myöhemmin Inkeriin, mutta joutuivat painimaan suomalaisiin kohdistuneiden ennakkoluulojen, omaisuuden palauttamisen, asumisluvan, asunnon ja työnhankinnan kanssa. Inkeriin paluun idea säilyi symbolisesti tärkeänä aina 1990-luvulle ja Suomeen käynnistyneeseen paluumuuttoon asti.¹⁰²

Inkeriläisnainen kotipihallaan Inkerissä Siperiasta paluun jälkeen vuonna 1948.

Kuva: Heistosen-suvun kokoelma. SKS:n arkisto, KLA2019:11:70.

Inkerinsuomalaisia koskevat kertomukset saivat usein varsin synkän lopun, sillä kertojat kokivat inkerinsuomalaisten menettäneen oman äidinkieltensä, kulttuurinsa ja kotimaansa karkotusten, hajaannuksen, syrjinnän ja terrorin seurauksena ja sulautuneen toisiin ryhmiin, venäläisiin, virolaisiin tai kantasuomalaisiin.¹⁰³ Osalle Inkerin kirkko, inkerinsuomalaisten järjestöt, yhteisöllisyys ja tapahtumat, kuten kesäjuhlat, olivat tärkeitä ja myönteisiä seikkoja elämässä.¹⁰⁴

Kärsimyksen täyteinen kertomus pakkosiirrosta oli vastakertomus neuvostovallalle ja näyttäytyi inkerinsuomalaisten hallitsevana kertomuksena, ryhmässä jaettuna kertomusmallina.¹⁰⁵ Samalla vastakertomukset karkotuksesta pohjautuivat omakohtaisiin kokemuksiin ja olivat usein historiallisia kertomuksia, jotka järjestyivät yksityiskohtien, tapahtumien ja tekojen ympärille.¹⁰⁶ Inkerinsuomalaisten hallitsevaa kertomusmallia karkotuksesta ei pidä nähdä vain kielteisenä, kertojaa pakottavana hallitsevana kertomuksena, vaan myös kertomista helpottavana rakenteena. Kun toiset inkerinsuomalaiset kertoivat karkotuksestaan, saivat haastatellut heidän kertomuksistaan tukea ja legitimizeettiä omille kertomuksilleen.

”Siperiassa sai elää”

Valtaosaan elämäkerrallisiin kertomuksiin karkotuksesta liittyi koettua kärsimystä, mutta elämä Siperiassa sisälsi myös inkerinsuomalaisten hallitsevan kertomuksen vastaisesti hyviä puolia. Haastatteluista esiin nouseva kuva asumisesta Siperian pakkosiirrosta olikin alun mittavien vaikeuksien jälkeen myönteisempi ja monipuolisempi kuin tutkimuksessa esiin nostettu inkerinsuomalaisten kärsimyskertomus¹⁰⁷. Useat kertomukset karkotuksesta kyseenalaistivatkin kuulijan alkuperäiset odotukset Siperiasta pelkkänä kärsimykseen paikkana. Tässä mielessä myönteiset Siperian kuvaukset täyttävät vastakertomuksen kriteerit suhteessa inkerinsuomalaisten hallitsevaan kertomukseen, mutta ne eivät silti myötäilleet neuvostovallan tai venäläisten hallitsevaa kertomusta, jossa vihollisten karkotus nähtiin oikeutettuna.¹⁰⁸

Kun inkerinsuomalaisten vastakertomuksissa neuvostovallalle korostui inkerinsuomalaisten syrjintä ja pakkomuutot niin toisissa haastatteluissa ei mainita väestönsiirron pakollisuutta suomalaisille vaan kerrottiin esimerkiksi sotapakolaisuudesta. Joillakin Siperiaan siirtoa edelsi sotapakolaisuus vieraisissa inkeriläiskylissä, sodan kauhut, nälänhätä, piileskely metsässä Saksan rintaman läheisyydessä tai raskas työkoennus, esimerkiksi vallihautoja kaivamassa. Osa korostikin kertomuksissa sodan vakavia seurauksia.¹⁰⁹

Leningradin piirityksen nälänhätää ja sotaoloja vasten elämä Siperiassa ei näyttäytynyt pelkästään kielteisenä, vaikka mielikuvat Siperiasta olivat olleet pelonsekaiset: ”Siperiassakin sai elää. Me pelkäsimme Siperiä. Siellä tapetaan meitä, mutta siellä ihmiset odotti, ottivat vastaan.”¹¹⁰ Sodan aikainen pakkosiirto tarkoitti käytännössä monelle hengissä selviytymistä, sillä moni sai Siperiassa pitkästä ajasta riittävästi syötävää.¹¹¹ Ruokatilanne näyttää vaihdelleen eri puolilla Siperiaa niin, että kun toisaalla kuultiin nälkään niin joillakin alueilla ruuasta ei ollut pulaa.

Moni korosti paikallisten ihmisten avuliaisuutta, ystävällisyyttä ja hyvyttä: ”Venäläisiä ja siperialaisia saa kiittää, he olivat hyvät ihmiset”.¹¹² Paikalliset ihmiset vaihtoivat tai antoivat ruokaa, majoittivat joskus asunnottomia inkerinsuomalaisia koteihinsa ja auttoivat työnhankinnassa ja asuntojen rakentamisessa.¹¹³ Auttajat kuuluivat usein eri etniseen ryhmään monietnisisissä karkotuspaikoissa kuin suomalaiset, jotka olivat pieni vähemmistö ja heikossa asemassa. Apu hengenvaarallisessa tilanteessa auttoi monia selviytymään hengissä. Kulttuurien yhteentörmäyksistä ja syrjintäkokemuksista huolimatta monikulttuurisissa karkotuspaikoissa tultiin toisten kanssa yleensä toimeen. Monietninen yhteiselämä osoittautui joskus harmoniseksi vastoin ennako-odotuksia: ”Meil ei olt siellä koskaan riitaa.”¹¹⁴ Läheiset suhteet paikallisiin ja muihin pakkosiirrettyihin johtivat ystävyyteen ja monietnisiin avioliittoihin, esimerkiksi suomalaisten ja jakuuttien välillä. Sopeutumiseen kuului selviytymiskamppailun lisäksi monikulttuurisia kohtaamisia ja kielitaidon karttumista. Pääasiassa opittiin venäjää, mutta myös vähemmistökieliä, kuten jakuutin, komin ja saksan kieltä.¹¹⁵

Pakkosiirretyt ponnistelivat selviytyäkseen alkeellisissa oloissa, keräsivät marjoja, nokkosta, karhunlaukkaa ja muita kasveja, sieniä ja pähkinöitä. Siperian luonnon rikkautta ja paikoin maan viljavuutta ja hyvää satoa kuvattiin.¹¹⁶ Useat kalastivat, viljelivät, pyysivät pienriistaa sekä kasvattivat kotieläimiä. Usein ruoka tuli omiin tarpeisiin, mutta myös myytäväksi ja vaihdettavaksi. Vaihdamatalous, tyypillinen materiaalisesti niukalle neuvostoarjelle, näyttäytyi tavallisena inkerinsuomalaistenkin karkotettujen keskuudessa, joskin kyse oli usein hengissä selviämisestä. Karkotusjärjestelmän ulkopuolelta hankitut ruuat, tavarat ja varat toivat kaivattua itsenäisyyttä ja parannusta elinoloihin, mikä tuotti myös iloa ja ylpeyttä.¹¹⁷

Osalla nuoruus, puolison löytyminen, lasten syntymä ja perheen perustaminen osuivat karkotusaikaan, jolloin Siperiassa elettyä aikaa muisteltiin myös myönteisesti. Elämä oli usein yhteisöllistä niin, että äärimmäisen asumisahtauden lisäksi suomalaiset kokoontuivat esimerkiksi hautajaisiin, laulamaan ja tanssimaan.¹¹⁸ Jotkut kuvasivat nuoruuden iloista aikaa Siperiassa: ”Me olti aina niin ilosii, jot ihan ihme. Kaik

nuorii tyttölöi ja kaks poikaa, minun mieheni ol toine. Lauletti kansanlaululoi, ei me Jumalaakaan unohuttu - - Myö paljo olimma Jenisen varrel, ni ain lauloimme ’vieressä virtain Paapelin elimmö orjuudessa.’ Se ol meil kuuluva laulu.”¹¹⁹ Vaikka nuoruus oli iloista, niin kertoja rinnasti inkerinsuomalaisten pakkosiirron juutalaisten karkotukseen ja orjuuteen. Myös inkerinsuomalaisten 1930-luvun karkotuksia verrattiin Raamatun kertomuksiin pakkosiirrosta. Kertomuksissa näkyi kulttuurinen jatkuvuus, mutta myös aikakauteen ja sukupolveen liittyviä eroja.¹²⁰

Aiempien tutkimusten mukaan inkerinsuomalaisten kertomuksissa kuvattiin vähän tavallista elämää niin, että työnkuvaukset ja avioituminen tyypillisesti sivuutettiin.¹²¹ Käyttämässäni aineistossa kuitenkin kuvattiin varsin paljon pakkosiirrosta tehtyä työtä ja elämän tavanomaistumista alun koettelemusten jälkeen. Esimerkiksi nuorena naisena pakkosiirretyn kertojan elämä koheni, kun hän pakeni metsätyöstä lapsuuden perheen kuoltua nälkään ja hänen päästyään työhön juna-asemalle: ”Mie olin sit siin 20-vuotta. Hyvä miul ol’ tietysti, mie tein työtä hyvästi, mie sain ruokaa ja siel mie löysiin sit omam perhee... Venäläisen miehem itsellein, hiä ol’ ja laitettu sinne.”¹²² Elämä normalisoitui ja nainen viihtyi työssään. Pakkosiirrettyjen yhteisyys yli etnisten rajojen ilmeni solmittuna avioliittona.

Inkeriläispojat pelaamassa jääkiekkoa itsetehdyillä mailoilla Jakutiassa.

Kuva: Nikolai Kokkosen arkisto. KIAK 2020:22:17.

Arjen kuvausten yksityiskohdista välittyä tietoa siitä, kuinka epäinhimillisiin oloihin karkotetut ihmiset asetettiin, mutta myös arjen paraneminen pakkosiirrossa: ”Sellain alotti ihan hyväst ellää, sit viimeks jo suotii ostaa lehmäkii.”¹²³ Kun 1940-luvun alun vaikeista vuosista oli selvitty, niin osa koki elintason kohenemisen pakkosiirtoalueilla. Tutkijat käsittivät pitkään kertomukset terrorista ja pakkosiirroista tärkeämmiksi kuin arjen kuvaukset, ja vasta vähitellen neuvostoarki on päässyt julki.¹²⁴

Inkerinsuomalaisten valvonta väheni pakkosiirron alun jälkeen, joskin pakkosiirtoalueilla oli ilmi-antajia.¹²⁵ Monet työnjohtajista olivat pakkosiirrettyjä tai paikallisia ja he kohtelivat kertomuksissa alaisiaan varsin hyvin.¹²⁶ Vapautuvat elinolot, työn ja asuinolojen koheneminen ja lasten koulunkäynti kuvastavat elämän normalisoitumista, mutta samalla karkotetut inkerinsuomalaiset olivat pakotettuja hiljaisuuteen. Esimerkiksi työstä kieltäytymisestä, vastarintarintaisesta laulusta tai huomautuksesta saattoi seurata vankeilu. ¹²⁷ Elintason kasvu ja suoran valvonnan vähentyminen eivät tarkoittaneet puhevapautta: ”Silloin ei saant mittää sanoo, ottiit kiinni. Piti ajatella et mitä suat sanoo ja mitä et suo sanoo.”¹²⁸ Muistitieto toi esiin neuvostoarjen kohenemisen, mutta samalla haastateltavat kuvasivat totalitaristisen järjestelmän ongelmalliseksi eivätkä kertomukset myötäilleet neuvostovallan hallitsevia kertomuksia.

Elämänhistoriallisiin kertomuksiin karkotuksesta sisällytettiin usein erilaisia vastakertomuksen ja hallitsevan kertomuksen aineksia. Toisaalta kuvattiin suomalaisuudesta johtuvia pakkosiirtoja ja syrjintää, mutta myös myönteisiä kokemuksia elämästä Siperiassa. Kertomuksissa yhdisteltiin luovasti tarkkoja historiallisia kertomuksia kollektiiviselle muistille tyypillisiin rakenteellisiin kertomusmalleihin. Tällainen monimuotoisuus, hallitsevaa kertomusta myötäilevien kertomusten ja vastakertomusten vuorottelu on tyypillistä elämäkertomuksille laajemminkin.¹²⁹

Karkotettujen elämänhistorioissa havaitsi usein muutoksen parempaan ja rauhallisempaan aikaan. Vuonna 1994 haastateltu nainen kertoi: ”Nyt mie vasta elän! Ei tiiä kuin kaua nyt on rauha ja näin helppo elämä, ko ei mittää tehä muuta ko laula, lue ja kiitä Jumalaa.”¹³⁰ Vaikka karkotettujen elämässä näkyi sosiaalisia ongelmia, kuten perheiden hajoamisia ja taloudellista niukkuutta, niin moni oli vähään tyytyväinen vaikeiden elämäkokemusten jälkeen: ”Kaik on elämäs saant nähä, nyt saap ellää rauhas.”¹³¹ Kun inkerinsuomalaisten hallitseva kertomus päättyi traagisesti karkotuksiin, terroriin ja inkerinsuomalaisten vähittäiseen häviämiseen tai sulautumiseen muihin ryhmiin, niin oma elämänhistoria päättyi sitä vastoin usein onnellisesti tai tyydyttävästi 1990-luvulla: ”Ko ois vaik tällälkii nii oisin oikein onnellinen.”¹³²

Loppupäätelmät

Tarkastelin artikkelissani inkerinsuomalaisten karkotettujen muistitietoa toisen maailmansodan aikaisista pakkosiirroista Leningradin saartorenkasta Inkeristä vuosina 1941 ja 1942 Neuvostoliiton periferioihin vastakertomuksen käsitteen avulla. Esitän ensinnäkin, että suurta osaa inkerinsuomalaisten kertomuksista karkotuksesta voi nimittää vastakertomuksiksi neuvostovallalle, inkerinsuomalaisten pakkosiirroille ja viholliseksi leimaamiselle sekä karkotushistorian vuosikymmeniä jatkuneelle vääristelylle tai sivuuttamiselle.

Inkerinsuomalaisten vastakertomukset kuvasivat suomalaisuuteen perustuneita ja epäinhimillisesti toteutettuja karkotuksia, vangitsemisen kokemusta, nälkää, surkeita elinoloja, läheisten kuolemia ja inkerinsuomalaisten hajaannusta. Moni pakeni karkotuksesta tai lähti oma-aloitteisesti, mikä kuvastaa inkerinsuomalaisten vastarintaista toimijuutta totalitarismin pyrkineessä valtiossa.

Kollektiiviselle muistitiedolle tyypillisten kertomusten lisäksi haastateltavat kertoivat omaan elämänhistoriaan pohjautuvia historiallisia vastakertomuksia, jotka järjestyivät tarkkojen karkotuspäivämäärien, -alueiden ja -tapahtumien ympärille. Osa kertomuksista ei sopinut inkerinsuomalaisten hallitsevaan

kertomukseen pakkosiirrosta vaan sisälsi muutakin kuin kärsimystä, kuten iloisia nuoruusmuistoja, avioitumista, ahkeruutta, heitä auttaneita ihmisiä sekä vuosien saatossa kohenevaa neuvostoarkea pakkosiirrosta, joskin kriittisyys neuvostovallan totalitarismia kohtaan säilyi.

Merkille pantavaa on ero yksittäisten inkerinsuomalaisten elämäshistorioiden ja inkerinsuomalaisen yhteisön jakaman hallitsevan kertomuksen välillä. Elämäshistorialliset kertomukset sisälsivät myönteisiä käännteitä ja kohtaamisia ja päättyivät yleensä tyydyttävällä tavalla haastattelujen ajankohtana 1990-luvulla. Sitä vastoin inkerinsuomalaisten jakama kertomus karkotuksista oli traaginen vastakertomus pakkosiirroista, syrjinnästä, terrorista, hajaannuksesta ja inkerinsuomalaisten hävittämisestä. On kuitenkin tärkeää muistaa, että haastatellut olivat selviytyjiä, jotka jäivät henkiin kertomaan karkotushistoriasta, kun monet kuolivat karkotuksissa, nälänhädissä, sodissa ja terrorissa.

Haastattelut

Taulukko 1. Itä-Suomen, entisen Joensuun yliopiston suomen kielen kokoelman haastattelut. Haastatteluvuosi, haastatellun sukupuoli, ikä vuonna 1942 ja haastattelutunniste.¹³³

Haastatteluvuosi	Sukupuoli	Ikä vuonna 1942	Haastattelu(t)
1990	Nainen	30-vuotta	431, 432a, 449
1990	Nainen	30-vuotta	432b
1990	Nainen	25-vuotta	453
1991	Mies	15-vuotta	436
1991	Nainen	20-vuotta	451, 452
1993	Nainen	20-vuotta	616, 618
1994	Nainen	15-vuotta	563b
1994	Nainen	15-vuotta	566, 576, 578
1994	Nainen	15-vuotta	577a
1994	Nainen	40-vuotta	580b
1996	Nainen	30-vuotta	746, 752, 759
1996	Nainen	30-vuotta	572, 751
1996	Nainen	20-vuotta	747a, 758b
1996	Mies	18-vuotta	748, 753b
1996	Mies	10-vuotta	749a, 749b
1996	Nainen	30-vuotta	754
1996	Nainen	30-vuotta	758, 759
1996	Mies	15-vuotta	761b
1996	Nainen	10-vuotta	761a
1996	Nainen	35-vuotta	782

Tutkimuskirjallisuus

Abrams Lynn. *Oral history theory*. Routledge, London, New York 2016.

<https://doi.org/10.4324/9781315640761>

Andrews Molly. “Opening to the original contributions. Counter-narratives and the power to oppose”. Teoksessa *Considering Counter-Narratives. Narrating, resistance, making sense*. Toim. Michael Bamberg ja Molly Andrews. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2004, 1–6.

<https://doi.org/10.1075/sin.4.02and>

Barnes Steven. *Death and redemption. The Gulag and the shaping of Soviet society*. Princeton University Press, Princeton 2011. <https://doi.org/10.1515/9781400838615>

Chandler Daniel, Munday Rod. Grand narratives (metanarratives, master narratives). Teoksessa *A dictionary of media and communication*. Toim. Daniel Chandler ja Rod Munday. Oxford University Press, Oxford 2016.

Flink Toivo. *Kotiin karkotettavaksi. Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944–1955*. Historiallisia toimituksia 251. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Saarijärvi 2010.

Flink Toivo. *Pois nöyrän panta. Inkerin Liitto 1922–1944*. Siirtolaisuusinstituutti 2012.

Flink Toivo. Vainoja Inkerissä. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1992, 210–218.

Gildi Leonid. *Inkerinsuomalaisten kohtalo. Suomalaisten salattu kansanmurha Venäjällä ja sen seuraamukset vuosina 1930–2002*. Inkeriläisten sivistyssäätiö, Helsinki 2007.

Hyvärinen Matti. “Toward a Theory of Counter-Narratives. Narrative Contestation, Cultural Canonicity, and Tellability”. Teoksessa *The Routledge Handbook of Counter-Narratives*. Toim. Klarissa Lueg ja Marianne Lundholt. Routledge. [tulossa 2020.]

Jääskeläinen [Reuter] Anni. *Karkotetut. Stalinin ajan karkotuksien merkitykset ja myyttinen historia inkerinsuomalaisen suvun kertomana*. Sosiologian pro gradu. Helsingin yliopisto 2001.

Kaivola-Bregenhøj Annikki. Kertomuksia inkerinsuomalaisesta identiteetistä. Teoksessa *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätöystä*. Toim. Viljanen, A. M. ja Lahti, M. Suomen Antropologinen Seura. Vammalan kirjapaino, Vammala 1997, 202–212.

Kaivola-Bregenhøj Annikki. ”Life as a narrative. Ingrian-Finns tell about their vicissitudes”. Teoksessa *Ingrians and Neighbors. Focus on the eastern Baltic Sea region*. Toim. Markku Teinonen ja Timo Virtanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 48–60.

Ketelaar Eric. “Archival Turns and Returns”. *Studies of the Archive*. Teoksessa *Research in the Archival Multiverse*. Toim. Anne Gilliland, Sue McKemmish ja Andrew Lau. Monash University Publishing, Clayton ja Victoria 2016, 228–268.

Kõresaar Ene, Kirsti Jõesalu. “Post-Soviet memories and ‘memory shifts’ in Estonia”. *Oral History* 44 (2016: 2), 47–58.

Kortteinen Matti. *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hanki ja jää, Hämeenlinna 1992.

Lahti-Argutina Eila. *Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vaimonbrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Siirtolaisuusinstituutti, Vammala 2001.

Martin Terry. The Origins of Soviet Ethnic Cleansing. *The Journal of Modern History* 70 (1998:4), 813–861. <https://doi.org/10.1086/235168>

Miettinen Helena. *Menetetty kodit, elämät, unelmat. Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjän-suomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä*. Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 11. Väitöskirja. Helsingin yliopisto 2004.

Mukhina Irina. “‘The Forgotten History’. Ethnic German Women in Soviet Exile, 1941–1955”. *Europe-Asia Studies* 57 (2005:5), 729–752. <https://doi.org/10.1080/09668130500126528>

Peltonen Ulla-Maija. “Memories and Silences. On the Narrative of an Ingrian Gulag Survivor”. Teoksessa *Memories of Mass Repression. Narrating Life Stories in the Aftermath of Atrocity*. Toim. Nanci Adles, Selma Leydesdorff, Mary Chamberlain ja Leila Neyzi. Transaction Publishers 2009, 61–79. <https://doi.org/10.4324/9780203785829-4>

Peltonen Ulla-Maija. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Pitkänen Silja. ”Neuvostoliittolainen lapsiperhearhi 1930-luvun propagandavalokuvissa”. *Idäntutkimus* (2019:4), 37–60. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.88847>

Pohl Otto, Schmaltz Eric, Vossler Ronald. “‘In our hearts we felt the sentence of death’. Ethnic German recollection of mass violence in the USSR, 1928–48”. *Journal of Genocide Research* 11 (2009:2–3), 323–354. <https://doi.org/10.1080/14623520903119035>

Polian Pavel. *Against Their Will. The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Central European University Press, Budapest 2004.

Portelli Alessandro. ”Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?” Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Tietoliipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 49–64.

Raudalainen Taisto. ”Muistinvarainen historiatietous 20. vuosisadalla”. Esitelmä Akatemisen Inkeri-seuran seminaarissa. *Mitkä ihmeen inkeriläiset? Uusinta Inkeri-tutkimusta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 16.10.2018.

Reuter Anni. ”Inkerinsuomalaisten hiljaista vastarintaa 1930-luvun Neuvostoliitossa”. Teoksessa *Hiljainen vastarinta*. Toim. Outi Marja Autti ja Veli-Pekka Lehtola. Tampere University Press, Tampere 2019, 131–162.

Reuter Anni. ”‘Kansaamme pirstotaan’. Inkerinsuomalaisten karkotus ja hajaannus yksityiskirjeissä kuvattuna”. *Historiallinen Aikakauskirja* (2020:1), 5–19.

Riionheimo Helka. *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1107. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.

Savijärvi Ilkka. ”Alkulause”. Teoksessa *Inkeriläiskertomuksia*. Toim. Helka Riionheimo ja Krista Kivisalu. *Studia Carelica Humanistica* 4. Universitas Ostiensis, Joensuu 1994, 7–8.

Sihvo Jouko. *Inkerin kansan 60 kohtalon vuotta*. Tammi, Helsinki 2000.

Squire Corinne. “Experience-centered and culturally-oriented approaches to narrative. Teoksessa *Doing Narrative Research*. Toim. Molly Andrews, Corinne Squire ja Maria Tamboukou. Sage Publications, London 2008, 41–64. <https://doi.org/10.4135/9780857024992.d4>

Suni Leo. ”Inkerin kova kohtalo”. Teoksessa *Itämeren suomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita*. Toim. Mauno Jokipii. Atena Kustannus, Jyväskylä 1995, 213–230.

Takala Irina. ”Ikimuistosen läksyn me kaikille luemme’. Suuren terrorin kansallisuusoperaatioiden erityispiirteitä Karjalassa”. *Historiallinen Aikakauskirja* (2017:3), 291–302.

Wertsch James. “Collective Memory and Narrative Templates”. *Social research* 75 (2008:1), 133–156.

Wijermas Mariëlle. *Memory Politics in Contemporary Russia. Television, Cinema and the State*. Routledge, New York 2018. <https://doi.org/10.4324/9781351007207>

Zemskov Viktor. *Spetsposeletsy v SSSR, 1939–1960*. Nauka, Moscow 2005.

Verkkosivut

Flink Toivo. ”Inkeriläiset Suomessa. Suhdanteita ja politiikkaa”. Kansalliskirjasto. *Tiellä sananvapauden* -sivusto 2017. <https://sananvapauden.fi/artikkeli/2787>

Tieteen termipankki 6.6.2019. Folkloristiikka: *muistitieto*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Folkloristiikka:muistitieto>

- ¹ H749a. Käyttämästäni haastatteluaineistosta lähteissä taulukko 1.
- ² Esim. Polian 2004, 139. Gildi 2007, 100.
- ³ Reuter 2020. Flink 2010; 1995; Gildi 2007; Polian 2004; Zemskov 2005; Barnes 2011.
- ⁴ Flink 2012, 95. Pakkosiirtoa ja karkotusaikaa on käsitelty inkerinsuomalaisten elämäkerroissa ja historian yleisesityksissä jonkin verran. Esim. Sihvo 2000.
- ⁵ Squire 2008.
- ⁶ Andrews 2004, 1.
- ⁷ Hyvärinen 2020. Työväen muistelukulttuurista vastakulttuurina, Peltonen 1996, 280–287.
- ⁸ Raudalainen 2018; Kaivola-Bregenhøj 1997; Peltonen 2009.
- ⁹ Gildi 2007, 95–100.
- ¹⁰ Polian 2004.
- ¹¹ Polian 2004, 43–44, 140, 139. Myös Gildi 2004; Barnes 2011; Pohl ym. 2009.
- ¹² Takala 2017.
- ¹³ Gildi 2007.
- ¹⁴ Sisäasiainkansankomissariaatin tehtäviin kuului mm. valtion salainen poliisitoimi, poliittinen terrori ja leirihallinto.
- ¹⁵ Gildi 2007, 95–100.
- ¹⁶ Gildi 2007; Sihvo 2000, 87–88.
- ¹⁷ Gildi 2007, 95–100.
- ¹⁸ Gildi 2007, 95–100, 150. NKVD hallinnoi karkotusalueita ja vankileirejä.
- ¹⁹ Miettinen 2004.
- ²⁰ Kaivola-Bregenhøj 1997.
- ²¹ Esim. Matley 1979; Miettinen 2004.
- ²² Ks. esim. Polian 2004, Gildi 2007; Matley 1979.
- ²³ Esim. Polian 2004, 194.
- ²⁴ Gildi 2007.
- ²⁵ Esim. Wijermas 2018.
- ²⁶ Andrews 2004, 1.
- ²⁷ Vrt. Miettinen 2004; Kaivola-Bregenhøj 1997.
- ²⁸ Tieteen termipankki 6.6.2019.
- ²⁹ Portelli 2006.
- ³⁰ Peltonen 1996, 40.
- ³¹ Abrams 2016.
- ³² Reuter 2020 karkotettujen kirjeistä.
- ³³ H761a.
- ³⁴ Riionheimo 2007; 20–21; Savijärvi 1994. Hanketta *Inkerinsuomalaisten kieliolot ja inkerinsuomen nykytila* johtivat Ilkka ja Muusa Savijärvi, jotka laativat haastattelurungon. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin puhemuodossa.
- ³⁵ Myös Mukhina 2005. Pakkosiirteistä saksalaisista naisista.
- ³⁶ Katso haastatteluaineistosta taulukko 1 lähteissä.
- ³⁷ Massakarkotusvuonna 1942 haastateltavat olivat 8–39 -vuotiaita (taulukko 1 lähteissä). Haastateltaessa he olivat 62–89 -vuotiaita. Kaksi haastateltua karkotettiin vuonna 1941 ja yhden haastatellun perhe ehdittiin pakkosiirtää vuonna 1941, mutta haastellun oma karkotus keskeytyi ja hänet karkotettiin seuraavana vuonna 1942. H431a, 747a ja 758a.
- ³⁸ Wertsch 2008.
- ³⁹ Ketelaar 2016, 255.
- ⁴⁰ Wertsch 2008.
- ⁴¹ Vrt. Wertsch 2008; katso Miettinen 2004; Kaivola-Bregenhøj 1997; 1999.
- ⁴² Jääskeläinen [Reuter] 2001.
- ⁴³ Reuter 2019.
- ⁴⁴ Andrews 2004, 1.
- ⁴⁵ Esim. H431b.
- ⁴⁶ Toksovan seurakunnasta läheltä Suomen rajaa karkotettiin kaksi haastateltavaa. H758a ja H747a. Yhden perhe pakkosiirrettiin 1941, mutta haasteltu vasta seuraavana vuonna. H431a. Gildi 2004, 96–100.
- ⁴⁷ H577a, H453a, H748, H758a ja H759a.
- ⁴⁸ Esim. H451b.
- ⁴⁹ Esim. H580b. H451b ja H759. Myös Gildi 2007; Pohl ym. 2009 saksalaisista.
- ⁵⁰ H748. Ks. myös Gildi 2007.
- ⁵¹ H453a. “Verisellä vatsataudilla” viitataan oireiden perusteella punatautiin.
- ⁵² Gildi 2004, 100.
- ⁵³ Esim. H746; H451b; H453.
- ⁵⁴ H746a. ”*Vakonat*” tarkoittavat vaunua ja ”*po vagonam*” vaunuihin.
- ⁵⁵ Vrt. Wertch 2008; Miettinen 2004.
- ⁵⁶ H432b, H580b ja H761b.

- ⁵⁷ H451; H580b; H563b; H761a; H782a.
- ⁵⁸ Inkerinsuomalaisten syrjinnästä myös Miettinen 2004.
- ⁵⁹ H746a.
- ⁶⁰ 747a ja H748.
- ⁶¹ Esim. H761a ja H432b.
- ⁶² Tiedot pakkosiirtopaikoista perustuvat haastatteluihin ja aiempaan tutkimukseen, esim. Gildi 2007.
- ⁶³ Mukhina 2005.
- ⁶⁴ Esim. H761b.
- ⁶⁵ H451b.
- ⁶⁶ Haastateltu kertoi asuneensa maakuopassa Siperiassa vuodesta 1942 vuoteen 1949, H572a.
- ⁶⁷ Aluksi 17 ihmistä asui samassa huoneessa, myöhemmin 3 perhettä samassa huoneessa, H761a. Viisi perhettä asui 12 neliön huoneessa, 758a.
- ⁶⁸ H577a.
- ⁶⁹ Esim. pihkankeruusta H754a ja 758a. Lasitehtaasta raskaaseen metsätyöhön H451b.
- ⁷⁰ H577a.
- ⁷¹ H432b.
- ⁷² H758a.
- ⁷³ Esim. Barnes 2011.
- ⁷⁴ Gildi 2007, 102. Esim. keripukista H761b. Myös Pohl ym. 2009 saksalaisista.
- ⁷⁵ H749A ja H747a. Krasnojarskin seudulta pako H758a. Nälänhädästä Barnes 2011, 158.
- ⁷⁶ Esim. 577a, H578a ja H580b. Pohl ym. 2009.
- ⁷⁷ Esim. H436a.
- ⁷⁸ H754a, myös esim. 563b. Kortteinen 1982. Myös Kaivola-Bregenhøj 1999.
- ⁷⁹ H761a. Myös H563.
- ⁸⁰ H747a; myös esim. H754.
- ⁸¹ H759a. Passit takavarikoitiin kyläneuvostoon pakojen estämiseksi H747.
- ⁸² 746a.
- ⁸³ Esim. H754. Katso myös Miettinen 2004.
- ⁸⁴ H747a; myös esim. H754.
- ⁸⁵ H577a.
- ⁸⁶ H754. Myös H430, H436a, H451b, 749a, 747a ja 758b. Pakojen yleisyydestä Polian 2004, 181.
- ⁸⁷ Chandler ja Munday 2016. Propagandasta esim. Pitkänen 2019, 37–60.
- ⁸⁸ H616.
- ⁸⁹ H432b. Kuvaus 1930-luvun karkotuksista Siperiaan, Hiipinään ja Keski-Aasiaan, H451.
- ⁹⁰ Esim. eräs haastateltu näki Stalinin sylliseksi vainoon, H563b.
- ⁹¹ Zemskov 2005, 107.
- ⁹² H782a.
- ⁹³ H451b.
- ⁹⁴ Esim. H566a ja H746a. Gildi 2004, 100.
- ⁹⁵ Esim. viisi vuotta H451b ja kymmenen vuotta 746a.
- ⁹⁶ Esim. H453a, H431, 432b, 782b. Polian 2004, 181–183. Barnes komendantin luvasta 2011.
- ⁹⁷ Polian 2004.
- ⁹⁸ H436; H452a; 453a ja H746a.
- ⁹⁹ Esim. H563b. Myös Suni 1995, 229–231.
- ¹⁰⁰ Esim. Gildi 2007, 150.
- ¹⁰¹ Esim. H571b. Hän palasi vuonna 1954 Inkeriin.
- ¹⁰² Myös Lahti-Argutina 2001.
- ¹⁰³ Esim. H430.
- ¹⁰⁴ Esim. H56b kirkon ja rauhassa elämisen tärkeydestä.
- ¹⁰⁵ Myös Miettinen 2004. Vrt. Wertch 2008.
- ¹⁰⁶ Vrt. Wertch 2008.
- ¹⁰⁷ Vrt. Kaivola-Bregenhøj 1997; 1999; Miettinen 2004.
- ¹⁰⁸ Wertch 2008.
- ¹⁰⁹ Sotapakolaisuudesta esim. H451b, H453, H572a ja H563.
- ¹¹⁰ H782a.
- ¹¹¹ Esim. H449 ja 453.
- ¹¹² H451b. Myös H432b; H563; H761.
- ¹¹³ Esim. H748 ja H563b.
- ¹¹⁴ H566a.
- ¹¹⁵ H759a, 747a ja 761a.
- ¹¹⁶ H566; H577.
- ¹¹⁷ H451b.

¹¹⁸ H748. Yhdessä laulamisesta myös H761a.

¹¹⁹ H566a.

¹²⁰ Vrt. Reuter 2020.

¹²¹ Esim. Miettinen 2004.

¹²² H747a.

¹²³ H577a

¹²⁴ Köresaar ja Jõesalu 2016.

¹²⁵ H749.

¹²⁶ H563b, H566a ja H451b.

¹²⁷ H748a.

¹²⁸ H747a.

¹²⁹ Hyvärinen 2020.

¹³⁰ H580b.

¹³¹ H563b.

¹³² Esim. H761, 432a ja 432b.

¹³³ Iät on pyöristetty epätarkoiksi tutkimuseettisistä syistä haastateltavien anonymiteetin takaamiseksi.